

El Tribunal de Cassació de la Generalitat republicana: la història d'una tradició prohibida¹

Encarna Roca Trias

Catedràtica de dret civil de la Universitat de Barcelona

Magistrada del Tribunal Suprem

Introducció: el problema recurrent de la competència sobre l'Administració de justícia

Enl'Estatut d'autonomia del 2006 Catalunya assumeix un conjunt molt ampli de competències en l'àmbit de l'Administració de justícia. L'article 95 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (EAC) encapçala el Títol III, titulat «Del poder judicial a Catalunya», i en el paràgraf tercer, en regular el Tribunal Superior de Justícia, li atribueix, «en exclusiva», «la unificació de la interpretació del dret de Catalunya», no solament del privat, perquè ara les competències legislatives de la Generalitat són molt més àmplies que les que la Constitució del 1931 va atribuir a la Generalitat republicana, la qual cosa repercutí sens dubte en el Tribunal de Cassació. La norma que acabo de transcriure és un efecte molt coherent amb el que disposen els articles 129 i 130 EAC; efectivament, l'article 129 estableix que «correspon a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de dret civil, excepte en les matèries que l'article 149.1.8 de la Constitució espanyola (CE) atribueix en tot cas a l'Estat. Aquesta competència inclou «la determinació del sistema de fonts del dret civil de Catalunya» i l'article 130 de l'EAC li atribueix la competència per a dictar «les normes processals específiques que derivin de les particularitats del dret substantiu de Catalunya».

Aquest conjunt de regles ens porta a una primera conclusió: d'acord amb el que estableix l'article 70 de la Llei orgànica del poder judicial (LOPJ) i d'acord amb el que disposava l'article 19 de l'EAC del 1979, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya és ara per ara l'òrgan jurisdiccional que culmina l'organització judicial en l'àmbit territorial del dit Tribunal i davant del qual s'esgoten les instàncies de l'article 152 de la CE.

---

1. L'origen d'aquest treball es troba en la conferència que la Societat Catalana d'Estudis Jurídics va encarregar a l'autora amb motiu de la presentació de la base de dades creada per la Societat que conté totes les sentències del Tribunal de Cassació de la Generalitat. Aquesta conferència va ser dictada el dia 28 de setembre de 2009 a l'antiga seu del Tribunal de Cassació.

Sembla lògic, doncs, que una organització que distribueix els poders legislatius en dos àmbits, l'estatal i l'autonòmic, sobretot pel que fa al dret civil, també tingui un tribunal que resolgui com a darrera instància els litigis que es plantegin entorn a l'aplicació del dret autonòmic, que n'inclou la interpretació, com ja deia l'article primer de la Compilació.

Aquesta situació ens ha de portar a examinar la tasca d'un tribunal històric, que és el clar precedent de la situació actual: el Tribunal de Cassació de la Generalitat republicana.² Aquest Tribunal va constituir la recuperació del paper històric que havia tingut l'Audiència de Catalunya en el segle XVIII i, de fet, fins a la creació i el funcionament efectiu del Tribunal Suprem.³ L'antiga Audiència va ser *de facto* l'organisme suprem en matèria civil i penal, perquè les decisions eren inapel·lables i, a més, la mateixa Audiència era la competent per a efectuar revisions per via del recurs de suplicació. La Reial cèdula del 12 gener de 1740⁴ admeté el recurs de segona suplicació davant del Consell de Castella, però a l'hora de la veritat no va ser fins a la creació del Tribunal Suprem i la primera Llei d'enjudiciament civil, el 1851, que es va unificar l'Administració de justícia, en un sistema centralitzat en un únic Tribunal Suprem, que aparegué per primera vegada en l'article 259 de la Constitució de Cadis.

La creació del Tribunal de Cassació de la Generalitat: les raons i el procediment

L'estructura que es plantejava en la Constitució republicana del 1931 evidenciava la conclusió que la Generalitat, tenint competència legislativa en determinades matèries, entre les quals hi havia la relativa al dret civil, hauria de tenir l'instrument per a aplicar la legislació en la qual la Generalitat fos competent.

La progressió legislativa es descriu a continuació.

1. L'article 16 de la Constitució republicana establia que «en les matèries no compreses en els dos articles anteriors poden correspondre a la competèn-

---

2. La història d'aquest Tribunal en relació amb els problemes polítics del període ha estat estudiada recentment per F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, Barcelona, L'Avenç, 2009.

3. Sobre el tipus de procediment, vegeu S. ESPIAU i P. del POZO, *L'activitat judicial de l'Audiència de Catalunya en matèria civil (1716-1834). Estudi introductori*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1996, col·l. «Textos Jurídics Catalans, núm. 13», p. LII-LIII.

4. Novísima Recopilación, llei 20, tít. 22, llib. 11. Vegeu Lluís PUIG FERRIOL, Encarna ROCA TRIAS, *Fundamentos del derecho civil de Cataluña*, tom 1, vol. 1, Barcelona, Bosch, 1984, p. 119, i S. ESPIAU i P. del POZO, *L'activitat judicial de l'Audiència de Catalunya en matèria civil (1716-1834). Estudi introductori*, p. LIII.

cia de les regions autònomes la legislació exclusiva i l'execució directa d'acord amb el que disposen els respectius estatuts aprovats per les Corts». Pel que fa a la distribució del poder judicial, l'article 14.11 de la Constitució deia que l'Estat tenia competència exclusiva en les matèries següents: «11. Jurisdicció del Tribunal Suprem, excepte les atribucions que es reconeixin als poders regionals». Per tant, l'excepció permetia el que després va ser el Tribunal de Cassació.

2. L'Estatut d'autonomia de Catalunya del 1932 establí en l'article 11 que corresponia a la Generalitat la legislació exclusiva en matèria civil, així com també l'organització de l'Administració de justícia. Es referia també al Tribunal de Cassació, que «té jurisdicció pròpia sobre les matèries civils i administratives la legislació exclusiva de la qual està atribuïda a la Generalitat», així com als recursos sobre qualificació de documents privats referent al dret «privatiu» català i els conflictes de competència i jurisdicció entre autoritats judicials de Catalunya.

3. L'Estatut interior de Catalunya, aprovat el 1933, contenia molt poques referències al Tribunal de Cassació. L'article 65 es referia a la forma d'elecció del seu president i es remetia a una llei posterior per al procediment i les condicions d'elecció del president i la forma de nomenament dels altres magistrats, i l'article 66, a les competències i funcions del president.⁵

4. El text definitiu fou la Llei del 10 de març de 1934 per la qual es crea el Tribunal de Cassació de Catalunya.⁶ La llei constava de cinquanta articles, un article addicional i quatre disposicions transitòries. La finalitat que tenia era l'organització del tribunal, que estava descrit en l'article 1 de la manera següent: «El Tribunal de Cassació exerceix la seva jurisdicció en tot el territori de Catalunya. La residència del Tribunal de Cassació és la ciutat de Barcelona, però ell mateix pot acordar de traslladar-se i actuar temporalment en qualsevol altre lloc de Catalunya.»

El text de la Llei havia estat preparat per la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat, que havia rebut l'encàrrec de preparar l'escrit de l'avantprojecte; va ser modificat dues vegades el mateix any de l'aprovació i publicació.⁷

El Tribunal de Cassació es va constituir en dues sales, la Civil i la Contenciosa Administrativa, però em referiré únicament a la Sala Civil.

---

5. PARLAMENT DE CATALUNYA, *L'obra legislativa 1932-1939*. Edició i estudi introductor i a cura d'Ismael E. Pitarch, Barcelona, Publicacions del Parlament de Catalunya, 1981, p. 58 i s.

6. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 13 de març de 1934. Els tràmits estan descrits a PARLAMENT DE CATALUNYA, *L'obra legislativa 1932-1939*, p. 237 i s.

7. Vegeu el resum del procediment en el pròleg de J. ANDREU i ABELLÓ a E. ROCA TRIAS, *El dret civil català en la jurisprudència*, vol. IV, anys 1934-1937, Barcelona, Càtedra Duran i Bas, 1977, p. XVII.

La Sala Civil del Tribunal de Cassació de la Generalitat republicana

Les competències

L'article 21 de la Llei creadora del Tribunal de Cassació establí el que es reprodueix a continuació.

La Sala Civil del Tribunal de Cassació ha de conèixer:

Primer. Dels conflictes de competència i jurisdicció entre les autoritats judicials de Catalunya.

Segon. Dels recursos de cassació per infracció de llei o doctrina legal i de les formes essencials del judici en matèria civil, la legislació exclusiva de la qual sigui atribuïda a la Generalitat, inclosos els recursos contra laudes d'amigables componedors, i els interposats pel Ministeri Fiscal a l'efecte d'establir o fixar jurisprudència.

Tercer. Dels recursos extraordinaris de revisió en les mateixes matèries.

Quart. Dels recursos en les altres matèries de la competència de la Generalitat, el coneixement dels quals li atribueixin les lleis d'aquesta.

A més l'article 23 establí que «a la Sala Civil hi ha de funcionar una secció de recursos governatius i ha de conèixer: Primer. De la darrera instància en recursos sobre qualificació de documents referents al dret privatiu català que puguin motivar inscripció en el Registre de la Propietat [...]»

D'aquesta manera quedaven fixades les competències del Tribunal.

No és aquest el moment ni el lloc d'estudiar les vicissituds històriques del Tribunal que, evidentment, va patir les conseqüències del període, per bé que va continuar funcionant amb normalitat relativa fins al 1938.⁸

Els magistrats

L'article 13 establí que podien ser magistrats del Tribunal: a) els consellers de Justícia i Dret; b) els magistrats de l'Audiència; c) el procurador o exprocurador general de Catalunya; d) els degans i exdegans dels col·legis d'advocats de Catalunya, en poblacions de més de 25.000 habitants; e) els professors de la Facultat de Dret i de Ciències Econòmiques i Socials; f) els advocats amb més de quinze anys d'exercici a Catalunya i que haguessin satisfet almenys per

---

8. Per conèixer aquesta problemàtica, vegeu F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 75, en què diu que «des del començament de la Guerra Civil hi ha una animadversió cap al TCC i tot el que representava. Les forces obreres el titllaven de burgès i d'obstaculitzar les seves actuacions, motiu pel qual reclamaven una altra organització judicial que trenqués amb la inaugurada per la República». A més «era un òrgan jurisdiccional sense cap mena de rellevància per a les forces colpistes i reaccionàries» per haver alterat l'organització de l'Estat i per «als insurrectes, el TCC era el *Tribunal Supremo separatista*» (p. 74).

més de cinc anys la quota fixa;g) els notaris de més de quinze anys en exercici, cinc dels quals en places de Catalunya, i h) «els autors d'obres jurídiques de reconegut mèrit».

S'establia que per a la provisió de vacants hi hauria quatre torns: «tres que corresponen a proposta feta pel Tribunal de Cassació en ple i un quart torn que es proveeix per oposició directa entre llicenciats en dret de més de trenta anys», i la disposició transitòria segona determina la forma de proveir les primeres vacants.

En aplicació de totes les previsions legals, van arribar a ser magistrats de la Sala Civil els juristes següents:⁹

Víctor González d'Echávarri i Castanyeda (1867-1946), que exercia les funcions de president de l'Audiència territorial de les qual va cessar en ser nomenat membre del Tribunal de Cassació.

Pere Comes i Calvet (1892-1969, a Panamá). Va ser magistrat fins que de fet va deixar d'assistir a les reunions del Tribunal el setembre del 1936 i va ser destituït el mes de març del 1937, per abandonament injustificat del càrrec.¹⁰ Va morir exiliat.

Eduard Micó i Busquets (1877-1969). Era advocat, nomenat pel Tribunal el 24 d'abril de 1934.

Ricard de Rabassa i Prat (1887-1961). Advocat. Representava el sector de la Lliga al Tribunal de Cassació. Nomenat el 24 d'abril de 1934. El mes de maig del 1938 abandonà Espanya per anar a França, d'on no va tornar fins al setembre del 1939.¹¹

Joan Martí i Miralles (1866-1949). Advocat i un dels juristes més importants de Catalunya durant el segle xx anterior a la Compilació del 1960. President de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. Va ser nomenat el 24 d'abril de 1934.

Ramon M. Roca i Sastre (1899-1979). L'únic jutge per oposició del Tribunal de Cassació. També un dels més importants juristes de dret català del segle xx, dedicat no solament al dret català, sinó també al dret hipotecari. Va ser un dels redactors de la Compilació del 1960.

Antoni M. Borrell i Soler (1864-1956), advocat, encara que se'l coneix per ser l'autor de la primera obra redactada amb sistemàtica moderna, sobre dret civil català, *Dret civil vigent a Catalunya*. President dels Estudis Universitaris

---

9. Pròleg d'Andreu Abelló, a Encarna Roca Trias, *El dret civil català en la jurisprudència*, p. xviii. Les biografies d'aquests juristes es poden consultar a F. Vázquez Osuna, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 193-212. Em limito en el text a fer unes ràpides referències tretes de l'obra citada.

10. F. Vázquez Osuna. *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 103.

11. F. Vázquez Osuna, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 103 i 207.

Catalans. Membre de la terna presentada pel Govern de la Generalitat per al primer Tribunal el 15 de juny de 1936.

Adolfo Fernández-Moreda i Fernández Chacón (1890-1936). Magistrat de carrera. Fou executat en la seva terra natal, La Rioja, on es trobava de vacances el juliol del 1936 i pel fet de ser membre del Tribunal de Cassació i haver ocupat càrrecs a l'Administració de justícia catalana.¹²

El primer president del Tribunal fou l'advocat Santiago Gubern i Fàbregas,¹³ però el 22 de juliol de 1936 va ser víctima d'un atemptat, per l'animadversió dels comitès anarquistes. La violència contra el mateix Tribunal, l'ocupació per part dels anarquistes del Palau de Justícia i alguns articles al diari *La Batalla*, del POUM, van produir que Gubern fugís de Catalunya el setembre del 1936, «per mitjà de l'ajuda del cònsol de Noruega».¹⁴ Va ser substituït per Josep Andreu i Abelló, que fou el president fins a l'abolició del Tribunal.¹⁵

L'activitat jurisdiccional

Resulta molt difícil dir exactament quina va ser l'activitat del Tribunal de Cassació. Les sentències es van publicar al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, i es va complir així el mandat que establia l'article 283 de la LEC del 1881, però només es van publicar quaranta-una sentències sobre fonts en l'àmbit civil. No tenim una idea ni tan sols aproximada sobre els conflictes de jurisdicció ni competencials. Darrerament s'ha aconseguit trobar una nova sentència, fins ara desconeguda, gràcies a l'activitat de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics;¹⁶ es tracta de la del 24 d'agost de 1938, dictada en un incident de pobresa i de la qual fou ponent Antoni M. Borrell i Soler. Les quaranta-una sentències fins ara conegudes han estat publicades en el volum IV de la col·lecció «El dret civil català a la jurisprudència», patrocinada per la Càtedra Duran i Bas, de la Universitat de Barcelona, i en la base de dades creada recentment per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics.¹⁷

---

12. Les situacions contradictòries ocorregudes en la carrera d'aquest magistrat es posen en relleu en la breu biografia de F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 199-200.

13. Andreu i Abelló (pròleg a Encarna Roca Trias, *El dret civil català en la jurisprudència*, p. XVIII) cita les paraules de Santiago Gubern en l'acte de presa de possessió, celebrat el dia 24 de maig de 1934, sota la presidència del president Companys: «Pot estar segura Catalunya que les seves lleis seran complertes fidelment per la nostra magistratura. Espero que arran del restabliment de la vida autònoma, la magistratura podrà assolir una major eficàcia, car es renovarà la tradició jurídica del poble català.»

14. Vegeu tot el procés a F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 99-100.

15. F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 104 i s.

16. Agraïixo la informació donada pel senyor Pere Cruanyes, president de la Societat.

17. L'adreça d'aquesta base de dades és <http://taller.iec.cat/jurisprudencia>.

De totes maneres, cal distingir dos àmbits de l'activitat civil del Tribunal, el de la jurisprudència civil i el de les sentències sobre la Llei del divorci. El primer constitueix una doctrina legal a l'efecte del recurs de cassació, ja a partir de la Llei que va reformar la Compilació el 1984. Em referiré a aquestes sentències en una altra part d'aquest treball. Per tant, l'activitat de la Sala Civil va tenir un primer aspecte molt clar, al qual es refereixen totes les disposicions que abans he citat i que buscaven una activitat jurisdiccional pròpia per a poder desenvolupar i aplicar el dret civil creat pels òrgans legislatius catalans i el vigent a Catalunya.

Pot resultar interessant fer un petit repàs a les sentències dictades en matèria matrimonial, arran dels decrets de la Generalitat que, a partir del 1936, van regular el divorci de manera diferent a les causes especificades en la Llei republicana del 2 de març de 1932.¹⁸ A partir del juliol del 1936, dos decrets de la Generalitat van regular de manera diferent les causes de divorci. Es tracta dels decrets del 18 de setembre de 1936,¹⁹ que introduí com a causes de divorci, a més de les que ja regulava la Llei del 1932, l'abandonament culpable, sense limitació de temps sempre que s'hagués produït després del 19 de juliol; l'absència amb voluntat de trencar la vida conjugal, produïda també amb posterioritat al 19 de juliol, i la separació de fet en domicili diferent lliurement consentida durant un any (art. 1). La Llei del 1932 admetia el divorci per dissentiment mutu, però solament es podia acudir a aquesta causa després d'haver transcorregut dos anys des de la celebració del matrimoni; l'article 2 del Decret del setembre de 1936 reduí el termini a sis mesos. El segon Decret es publicà el 23 de desembre de 1936;²⁰ en aquest decret es declarava no aplicable el capítol iv de la Llei espanyola del 1932, de manera que no s'admeté la separació com a instrument regulador de les crisis matrimonials i s'inclogué una causa de divorci basada en el fet que «[...] les relacions matrimonials hagin sofert una pertorbació profunda com a conseqüència de la diferència de costums o de mentalitat entre els cònjuges o d'una altra causa de naturalesa semblant que no signifiqui culpabilitat per cap d'ells».

En qualsevol cas, el que interessa a l'efecte d'aquest estudi és l'article 9 del Decret del setembre del 1936, en el qual s'establia que «la sentència dictada serà definitiva i no es donarà cap recurs en contra»; malgrat això, l'article 11 establia una excepció a aquesta regla general en el cas que la sentència fos denegatòria del divorci, ja que llavors es podia interposar recurs «[...] en el termini de quaranta-vuit hores, davant la Sala Civil del Tribunal de Cassació de Catalunya[...]», la sentència del qual era inapel·lable.

---

18. Un estudi aprofundit d'aquest tema a BAGET ROYO, «Notes introductòries» al volum IV, part II, *El dret civil català a la jurisprudència*, Barcelona, Càtedra Duran i Bas de la Universitat de Barcelona, 1980, p. xv-xliii.

19. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 263 (19 setembre 1936), p. 1507. Es pot consultar a *El dret civil català a la jurisprudència*, p. 105.

20. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (27 desembre 1936). Vegeu-lo en l'obra citada en la nota 9, p. 108.

Així, doncs, les sentències dictades en matèria de divorci, a més de no constituir doctrina legal a l'efecte del recurs de cassació, foren dictades en causes en què els tribunals competents havien denegat el divorci. Segurament, el petit nombre de sentències sigui degut, entre altres raons, a aquesta circumstància. Les que es van publicar aleshores n'eren trenta-sis, totes corresponen al 1937 i es refereixen a causes de divorci.

Les característiques del Tribunal de Cassació

Les característiques que d'acord amb la llei reguladora del 1934 va tenir el Tribunal de Cassació es poden identificar en tres:

1. Es va crear amb una finalitat exclusivament jurídica i tècnica. No va ser mai un tribunal polític com el de garanties constitucionals. Va actuar en matèries civils, generals i matrimonials a partir de la competència atribuïda pel Decret del setembre de 1936, i en matèries administratives de competència de la Generalitat. Aquestes finalitats apareixien clarament expressades en l'article 3 de la llei creadora, que establia que «el Tribunal de Cassació actua en ple com a Cambra de Govern i en dues sales de justícia: una de civil i una altra de contenciosa administrativa, les quals, per acord del ple, es poden distribuir en les seccions que convingui». Malgrat tot, l'article 38.2 de la Llei obria la porta a l'actuació en defensa de les competències del Tribunal, que no es va arribar a aplicar. Aquest paràgraf deia que «quan reiteradament la jurisprudència del Tribunal Suprem envaeixi de manera notòria la competència del Tribunal de Cassació de Catalunya, el Procurador de Catalunya, en interès de la llei, pot interposar davant del Tribunal de Garanties constitucionals el recurs corresponent».

2. El caràcter exclusivament jurídic del Tribunal de Cassació es posa en relleu en tot l'articulat de la Llei del 1934. Així, en l'article 21, en determinar les competències de la Sala Civil i també en l'article 22 en determinar les de la Sala Contenciosa Administrativa; en l'article 28, en determinar les competències del Ple i en els articles 39 i 40, on s'establien les competències del president.

3. La competència del Tribunal fou total i absoluta en les matèries en què la Generalitat tenia competència exclusiva des del punt de vista legislatiu: així en el dret civil català, anomenat *dret privatiu* en l'Estatut d'autonomia; en els recursos contra el laude d'àrbitres o amigables componedors, i en els recursos sobre la qualificació dels documents que havien de ser inscrits en el Registre de la Propietat, per a la qual cosa es va crear una secció de recursos governatius (article 23 de la Llei del 1934), que coneixia: «Primer. De la darrera instància en recursos sobre qualificació de documents referents al dret privatiu català que puguin motivar inscripció en el Registre de la Propietat.» D'acord amb les competències que tenia la Generalitat segons l'Estatut d'autonomia, no va existir una Sala Penal, perquè aquesta era matèria reservada en exclusiva a l'Estat.

4. El Tribunal de Cassació no va aplicar solament el dret civil català, sinó que quan el cas ho requeria havia d'aplicar la legislació general de l'Estat, com va passar amb l'aplicació freqüent del Codi civil espanyol (CC) com a supletori del dret civil català, les lleis de procediment i, molt especialment, la d'enjudiciament civil i la Llei de divorci del 1932, en els casos en què era possible el recurs d'apel·lació, tal com s'ha dit abans.

Els temes tractats en la jurisprudència cassacional

És cert que en un treball d'aquesta mena no sembla gaire adequat fer un estudi exhaustiu del contingut de les sentències del Tribunal de Cassació. Cal recordar, però, algunes sentències, per llur importància en el desenvolupament del dret civil català, així com per llur consideració com a doctrina jurisprudencial a l'efecte del recurs de cassació d'acord amb l'article 111-2.2 del Codi civil de Catalunya (CCat). Els temes fonamentals es troben en els àmbits de la llegítima catalana, les substitucions fideïcomissàries i la determinació de la llei aplicable en la successió intestada.

La llegítima

És coneguda la polèmica sobre la naturalesa jurídica de la llegítima catalana i la quantitat de discussions i diferents solucions que es van oferir durant els segles XIX i XX, ja que l'estructura jurídica que tenia no permetia l'aplicació de les normes de la Llei hipotecària ni de la d'enjudiciament civil en relació amb la protecció general dels drets dels legitimaris.²¹ La primera sentència del Tribunal de Cassació que es manifesta sobre la naturalesa jurídica de la llegítima catalana fou la del 10 novembre de 1934, ponent: Ricard de Rabassa i Prat, en una qüestió de competència en què la part actora exercitava accions declaratives demanant la llegítima que corresponia a un seguit de successors. La sentència esmentada diu que «totes les accions utilitzades per la part actora són de caràcter personal», per bé que reconeix que la doctrina i les resolucions de la Direcció General de Registres han discutit la naturalesa de les accions de reclamació de la llegítima. Com a suport a la conclusió ja esmentada, la sentència diu que el que caracteritza els hereus és llur qualitat de continuadors de la personalitat de la persona causant, però això no succeeix amb els legitimaris perquè:

[...] encara que després, en qualificar els legitimaris d'hereus forçosos (art. 806 i 807 CC) fa possible una confusió, és de tota evidència que el qualificatiu donat pel Codi

---

21. Per a una visió general del tema, abans de la reforma del 1991, vegeu Encarna ROCA TRIAS a *Comentarios al Código civil y Compilaciones forales*, t. XXVIII, vol. 2, Madrid, EDERSA, 1982, p. 5-19.

civil espanyol als legitimaris no els investeix de la qualitat de continuadors de la personalitat, drets i obligacions de la persona causant, qualitat que els assigna l'article 661, confirmat pel text dels articles 440, 657, 1003 i 1023, i per la jurisprudència del Tribunal Suprem, el qual té declarat que els legitimaris no responen dels deutes de la persona causant (sentències del 4 juliol de 1906 i del 25 de gener de 1911) i que són diferents els conceptes jurídics de *legitimari* i *hereu*, i no produeix el caràcter de legitimari, contràriament al que passa amb el d'hereu, la confusió de personalitat, drets i obligacions (Sentència del 14 de març de 1916).

Atès que faltant als legitimaris la condició de successors de la personalitat, drets i obligacions de la persona causant, qualsevol que siguin les garanties i preeminències del seu dret, pot utilitzar, per a fer-lo efectiu, accions de caràcter personal, com ho fa la part actora en la seva demanda [...].

Però la sentència que ja determinà quina havia de ser la naturalesa jurídica de la llegítima catalana fou la del 22 de març de 1937, ponent: Ramon M. Roca Sastre. Es tracta d'una reclamació dels fruits del suplement de la llegítima i entorn a aquest problema el ponent estudia, per una banda, la diferent naturalesa d'ambdues institucions i, per l'altra, assenyala l'evolució doctrinal experimentada per la llegítima. La sentència al·ludeix de manera constant al fet que la llegítima atribueix un «dret real de realització de valor hereditari», que «l'hereu està obligat, a l'efecte del suplement, a lliurar al legitimari un determinat valor de l'herència». D'aquesta manera, l'article 122 de la Compilació de dret civil de Catalunya (CDCC) consagraria la teoria sostinguda per Roca Sastre de la llegítima com a *pars valoris bonorum*, que tenia la naturalesa de dret real que gravava l'herència (art. 140 CDCC).²² És coneguda l'evolució posterior de la llegítima, que va acabar amb la reforma feta per la Llei 8/1990, del 9 d'abril, que finalment va determinar que la naturalesa de la llegítima catalana és un simple dret de crèdit, i així es regula avui en l'article 451-15 del CCCat, que pel que fa a la responsabilitat pel pagament de la llegítima, diu que «1. L'hereu respon personalment del pagament de la llegítima i, si escau, del suplement d'aquesta», conseqüència del que disposa l'article 451-1 del CCCat, quan diu que «La llegítima confereix a determinades persones el dret d'obtenir en la successió del causant un valor patrimonial que aquest els pot atribuir a títol d'institució hereditària, llegat, atribució particular o donació, o de qualsevol altra manera».

---

22. Les idees de Roca Sastre van ser recollides després en l'article «Naturaleza jurídica de la legítima (Teoría de la 'debita pars valoris bonorum')», RDP (1944), reproduït a *Estudios sobre sucesiones*, vol. 2, Madrid, Instituto de España, 1981, p. 35-71.

Els fideïcomissos

Aquest també és un element característic del dret successori català. Un dels principals problemes que es plantejaven era la investigació de la voluntat real de la persona causant, difícil de determinar en la utilització de les complexes fórmules notariales, la interpretació de les quals sempre ha provocat problemes. En aquest camp tenen lloc dues decisions que van significar un pas endavant en la interpretació de les clàusules fideïcomissàries en el que fa referència, per una banda, a la distinció entre substitució fideïcomissària i substitució vulgar i la fixació d'una doctrina definitiva en les clàusules de fills posats en condició. Una de les sentències més significatives en relació amb la distinció entre els dos tipus de substitucions fou la del 13 de juliol de 1936, ponent Joan Martí i Miralles. Deixant de banda la clàusula concreta de què es tractava, la teoria que aplicà la sentència fou la que es reproduïx tot seguit.

[...] La substitució vulgar, més que una substitució, és una veritable i segona institució, per virtut de la qual, el cridat a l'herència ocupa el mateix lloc que hauria ocupat el substituït, amb els mateixos drets i les mateixes obligacions, càrregues i condicions que l'haurien afectat, doctrina que sintetitza el nostre Càncer, en la part 1a, cap. 1, «De substitutionibus», núm. 7 de la seva obra *Varianum resolutionum*, [...] de la qual cosa es dedueix, aplicant-ho al cas en litigi, que per la voluntat del testador, s'establí una perfecta identitat de drets i obligacions, entre els que hauria tingut el substituït, i els que entrà a tenir el substituït com a subrogat en el lloc del seu pare premort.

D'acord amb la doctrina expressada, la sentència arribava a la conclusió que la sentència d'apel·lació havia aplicat de manera equivocada la doctrina anterior, perquè, a més d'infringir la llei del testament, infringí també l'article 780 del CC i els altres invocats, ja que

[...] la crida per la substitució vulgar [...] és determinant, com s'ha dit, d'una posició jurídica d'identitat entre substituït i substituït, entre el pare premort gravat de substitució fideïcomissària i el fill que, subrogant-lo, ocupà el seu lloc, amb els mateixos drets i les mateixes obligacions, sense exceptuar-ne la de restitució fideïcomissària, que hauria gravat el seu pare, Sr. Pere, si hagués estat hereu.

Les regles per a la interpretació dels drets i deures dels substituïts vulgars no es van reproduir en la Compilació catalana, de manera que s'havia d'aplicar el que disposava el Codi civil espanyol en relació amb l'efecte d'aquesta institució. Ara bé, l'article 170 del Codi de successions per causa de mort recollí la norma expressada en la sentència citada i d'aquesta manera aclarí que «el substituït succeeix el causant amb les mateixes limitacions i càrregues imposades a l'instituït que no ha arribat a ser hereu, llevat que el testador hagi disposat de manera diferent», norma que es recull en l'article 425-4.2 del CCCat, que

acclareix que els substituïts succeeixen els causants «amb els mateixos modes, condicions, llegats, substitucions, i altres càrregues[...]» i això amb independència que es tracti d'una vulgar en fideïcomís o d'una vulgar pura.²³

L'ordre successori intestat

Un dels problemes més complexos que provocà l'entrada en vigor del Codi civil espanyol va ser precisament la determinació de la normativa aplicable per a fixar l'ordre successori intestat. En l'etapa anterior a l'entrada en vigor del Codi civil espanyol, és a dir, fins al 1889, el Tribunal Suprem havia aplicat el dret romà contingut en les Novel·les 118 i 127, però a partir d'una sentència del 20 de març de 1893, es van començar a aplicar les disposicions del Codi civil que substituïen la Llei de Mostrencos, del 1835.²⁴

Els casos que es presentaren en el Tribunal de Cassació van ser tots anteriors a la Llei de successió intestada de la Generalitat, del 7 de juliol de 1936 i, per tant, s'havia d'aplicar la discutida normativa posterior a l'entrada en vigor del Codi civil espanyol. La primera sentència que s'enfrontà amb el tema va ser la del 26 de juliol de 1935, ponent: Eduard Micó i Busquets, la segona de les dictades pel Tribunal de Cassació. Es presentà el recurs de cassació per infracció del títol primer de la Novel·la 118 i el títol 10 de la Novel·la 127, «en tant que determinen l'ordre successori de la successió intestada, i estableixen la prelación dels col·laterals de tercer i quart grau sobre el cònjuge vidu», que havia estat declarat preferent sobre la tia i els nebots de la persona causant. El Tribunal, per mitjà d'un seguit de raonaments referents a la subsistència o no de la regulació romana malgrat la Llei de Mostrencos, va arribar a les conclusions següents:

— No és dubtós, «ans bé inqüestionable», que fins al Decret de Nova Planta, «el dret vigent a Catalunya per a regular la successió intestada, era el dret romà [...]».

— La Llei de Mostrencos s'havia d'aplicar a Catalunya pel seu caràcter general, però aquesta circumstància no anul·lava pas «la legislació successòria

---

23. Com a ampliació del que es diu en el text, vegeu PUIG FERRIOL a Lluís PUIG FERRIOL i Encarna ROCA TRIAS, *Instituciones del dret civil de Catalunya*, t. II, València, Tirant lo Blanch, 2009, p. 294-298 i 306.

24. Es resumeix en el text la molt complexa problemàtica que es va provocar. Per a més informació vegeu Lluís PUIG FERRIOL i Encarna ROCA TRIAS, *Fundamentos del derecho civil de Cataluña*, t. III, vol. 2, p. 224-230, i Salvador CODERCH, «Comentari al títol IV de la Compilació del dret civil de Catalunya», a *Comentarios al Código civil y Compilaciones forales*, t. XXIX, vol. 3, Madrid, EDERSA, 1983, p. 36-48. F. VÁZQUEZ OSUNA, *La justicia durante la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, p. 101, reproduïx un editorial del diari del POUM, *La Batalla*, del 27 de setembre de 1936, on per a criticar els magistrats per llur qualitat de burgesos, es deia: «[...] La categoria d'aquests magistrats està demostrada en la seva sentència sobre la successió intestada a Catalunya, co-rejada per la Lliga. Sentència típica de la seva mentalitat reaccionària, revifcadora del més putrefacte dret romà. El proletariat odia aquesta justícia [...]».

del nostre país, ni la dels territoris de dret foral,²⁵ les quals legislacions subsistien, sense altra variació que la dimanant del text de la repetida Llei de Mostrencos, amb finalitat clarament circumscrita a establir determinada preferència, a favor de certes persones, per a succeir abans que l'Estat[...]».

— L'ordre establert en la Llei de Mostrencos en relació amb les vídues no calia ser aplicat a Catalunya, ja que «[...] li tenien assignats diferents drets de valor econòmic i de dignificació familiar, que la posaven a cobert de les conseqüències de l'exclusió hereditària, que afectava les vídues castellanès».

— «[...] donats els termes clars de l'article 2 de la Llei de Mostrencos i vistes les consideracions que han estat fetes en estudiar els seus antecedents i les normes hermenèutiques d'aplicació, que la llei repetida no abrogà, ans mantingué la vigència de les anomenades *legislacions forals*, en matèria de successió intestada, desapareixeria qualsevol vacil·lació dels termes de l'article 26 de la Llei de Mostrencos, on s'insereix la clàusula general derogatòria, amb les paraules següents: "Queden derogades totes les lleis, ordenances i instruccions sobre vagants"; la resta, tot el que no fos legislació sobre béns vagants, seguia, doncs, vigent, amb plenitud d'eficàcia jurídica».

— L'article 12 del CC va deixar subsistent íntegrament el dret català, de manera que en no haver-se derogat aquest per la tan citada Llei de Mostrencos i havent estat ratificada la vigència del sistema català pel mateix Codi civil, continua regint l'ordre successori romà.

Amb tots aquests raonaments s'arriba a la decisió que s'havien infringit les Novel·les esmentades i, per tant, es cassava la sentència, i es declarava l'ordre successori intestat romà. El mateix succeí en les sentències posteriors del 16 de maig de 1936, ponent: Joan Martí i Miralles, i del 28 de maig de 1936, ponent: Eduard Micó i Busquets.

Tota aquesta problemàtica havia donat peu a l'aprovació de la Llei de successió intestada, del 7 de juliol de 1936, per tant, lleugerament posterior a les sentències referenciades, que contenia importants novetats del dret successori català, com ara la desaparició de la regla *nemo pro parte*, que no ha estat reproduïda en les normes compilades ni en el Codi civil català. Aquesta llei va modernitzar també l'ordre successori intestat, i va col·locar el cònjuge després dels descendents i els ascendents, germans i nebots i al davant dels altres col·laterals de cinquè i sisè grau, en una norma semblant a la del Codi civil espanyol. Si el que es discutia era que la norma codificada era més moderna pel que feia a la posició del cònjuge supervivent, les solucions del Tribunal de Cassació es van prendre no per raons socials —la protecció del cònjuge—, sinó per raons estrictament jurídiques —la determinació del sistema de fonts del dret civil vigent a Catalunya.

---

25. La problemàtica té un paral·lel a Aragó. Vegeu el llibret de Joaquín GIL BERGES, *Los mostrencos en el Tribunal Supremo, o sea, Estudio sobre la vigencia de las instituciones forales españolas en materia de sucesiones intestadas*, Saragossa, Tip. La Académica, 1920, p. 47-60.

Derogació

La Llei del 8 de setembre de 1939 es va promulgar amb la finalitat exclusiva de deixar «sense efecte les lleis, disposicions i doctrines emanades del Parlament de Catalunya i del Tribunal de Cassació». La llei tenia com a base l'anterior del 5 d'abril de 1938, que va declarar sense validesa jurídica l'Estatut de Catalunya, des del 17 de juliol de 1936, per bé que fins acabada la Guerra Civil encara van continuar funcionant les institucions que s'hi creaven. L'abrogació de les lleis catalanes i de les doctrines del Tribunal de Cassació era necessària, segons la Llei, per dues raons: *a)* perquè no se n'havia fet esment en la part dispositiva de la Llei del 5 d'abril de 1938, «per la qual cosa es fa imprescindible completar les disposicions de la llei esmentada, i estendre els efectes del principi que s'hi estableix als problemes plantejats per la legislació i la jurisprudència regional derivats de l'invalidat Estatut de Catalunya», i *b)* per les característiques del contingut d'aquestes normes, que es justifiquen en el preàmbul de la Llei del 1939 com a «qüestions jurídiques d'assenyalada importància que la intervenció del Parlament català i del Tribunal de Cassació van provocar en l'ordre del dret civil amb les seves audàcies reformadores». L'article únic d'aquesta Llei, per tant, declarava «[...] sense efecte, i per tant es deixaran d'aplicar, des d'aquesta data, totes les lleis, disposicions i doctrines emanades del Parlament de Catalunya i del Tribunal de Cassació, i es restablirà íntegrament el dret existent quan es va promulgar l'Estatut», com si es tractés d'un segon Decret de Nova Planta.

A cap jurista se li poden escapar el cúmul d'efectes que aquesta derogació va significar; pensem solament que les persones que havien obtingut la majoria d'edat en aquest període, d'acord amb la llei del 8 de gener de 1934, van tornar a ser menors d'edat si no havien complert encara els vint-i-tres anys. Aquest és un exemple que es pot ampliar en l'àmbit de les declaracions d'hereus intestats, actes de la dona casada, etc.

Pel que fa a les sentències, en quedar sense efecte es van produir dues conseqüències: *a)* es van haver de repetir els plets davant el Tribunal Suprem, per exemple, la Sentència del Tribunal de Cassació del 17 de juliol de 1937, sobre una reclamació de filiació extramatrimonial, apareix en la Sentència del Tribunal Suprem del 5 de juliol de 1944, que es va pronunciar en un sentit molt semblant al Tribunal de Cassació, i *b)* no es va poder usar la doctrina del Tribunal de Cassació com a doctrina legal a l'efecte del recurs de cassació davant el Tribunal Suprem.²⁶ Sorgeix així la que, en frase afortunada de Salvador

---

26. Salvador CODERCH, «Comentari a l'article 1 de la CDCC», a *Comentarios...*, t. XXVII, vol. 1, p. 97, nota 227, en què cita la Sentència del Tribunal Suprem de l'1 de febrer de 1945, en relació amb l'al·legació de les sentències del Tribunal de Cassació. El Tribunal Suprem digué en aquell moment: «de manera precisa i inequívoca, amb manifesta significació retroactiva, va ordenar en l'article únic, amb restabliment en tota la seva integritat del dret existent en promulgar-se l'Estatut, que per a quedar sense efecte deixaran d'aplicar-se totes les lleis, disposicions, doctrines emanades del Parlament català i del Tribunal de Cassació, precepte d'obligada observança i que quedaria incomplert si es regulés l'ordre successori qüestionat en el plet per disposicions i doctrina l'aplicació de les quals prohibeix».

Coderch, s'anomena *la tradició prohibida*.²⁷ El que ha succeït després és objecte d'una altra part d'aquest treball.

El ressorgiment de la tradició prohibida

La jurisprudència del Tribunal de Cassació va quedar relegada al coneixement dels pocs juristes que la coneixien de primera mà i, com ja s'ha vist, va inspirar algunes de les solucions a problemes complicats que es presentaren als compiladors en el procés de redacció de la Compilació. Però fins i tot en aquest període obscur i, un cop publicades el 1977, es va començar a plantejar la qüestió teòrica de si aquesta doctrina quedava o no inclosa en l'antic article 1.2 de la CDCC, que deia que «per a interpretar els preceptes d'aquesta Compilació, s'ha de prendre en consideració la tradició jurídica catalana, encarnada en les antigues lleis, costums i doctrina que se'n deriven». Es va plantejar per dues vies la possibilitat d'incloure en l'expressió literal de l'article la tradició formada per la doctrina del Tribunal de Cassació. Una de les solucions l'oferí Salvador Coderch²⁸ en dir que la prohibició de la Llei del 1939 no arriba a excloure la utilització dels textos legislatius i les sentències «en tant que element d'*interpretació* (en el sentit particular que aquesta expressió té en l'article 1.2 de la CDCC) del dret català vigent», perquè, segons aquest autor, l'abast derogatori de la Llei del 1939 no arriba fins a la prohibició de la utilització de «*dades de fet* (les lleis no esborren els fets històrics) que altres textos jurídics poden ordenar tenir en consideració a l'hora d'interpretar un precepte o conjunt de preceptes concret», i acabava conclouent que «en aquest ordre d'idees res no impedeix utilitzar-les com a element interpretatiu a l'empara de textos com és l'article vigent 3.1 del CC». Una altra via va ser la sostinguda per Puig Ferriol i Roca Trias,²⁹ en dir que malgrat que en el moment de publicar-se l'obra es podien considerar com un element històric, servien per a interpretar el dret català vigent, perquè per mitjà de les sentències del Tribunal de Cassació es podien conèixer els antecedents més immediats del dret civil català, amb la qual cosa es complia la finalitat de l'article 1.2 de la CDCC.

Però tot el que he dit fins aquí és història, perquè el 1984, un cop recuperada l'autonomia, la Llei 13/1984, del 20 març, va introduir una nova disposició final a la Compilació que establia que «la doctrina jurisprudencial del Tribunal de Cassació de Catalunya, en matèria de dret civil català, no modificada per aquesta Compilació o d'altres lleis, forma part de la tradició jurídica catalana i pot ser invocada com a doctrina legal a l'efecte del recurs de cassació». Per tant,

---

27. Salvador CODERCH, «Comentari a l'article 1 de la CDCC», a *Comentarios...*, t. XXVII, vol. 1, p. 96.

28. Salvador CODERCH, «Comentari a l'article 1 de la CDCC», a *Comentarios...*, t. XXVII, vol. 1, p. 96.

29. Lluís PUIG FERRIOL i Encarna ROCA TRIAS, *Fundamentos del derecho civil de Cataluña*, p. 123.

a l'efecte del recurs de cassació davant el Tribunal Superior de Justícia, a partir de l'entrada en vigor de la Llei del 1984, es pot utilitzar la doctrina d'aquestes sentències, amb les limitacions que es veuran més endavant.

Aquesta solució es manté, per bé que modificada donades les característiques del recurs de cassació a partir de la reforma de la Llei d'enjudiciament civil el 1992, en l'article 111-2.2 del CCCat, que en establir els criteris per a la interpretació i integració del Codi civil català, diu que «de manera especial, en interpretar i aplicar el dret civil de Catalunya s'han de tenir en compte la jurisprudència civil del Tribunal de Cassació de Catalunya i la del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya no modificades per aquest Codi o altres lleis. L'una i l'altra poden ser invocades com a doctrina jurisprudencial a l'efecte del recurs de cassació».

Aquesta disposició posa sobre la taula dues qüestions. La primera es refereix a la tradició jurídica catalana: la jurisprudència del Tribunal de Cassació forma part de la tradició jurídica catalana? La resposta és evidentment positiva. Es resolen així els dubtes que es plantejaven abans de la reforma del 1984. Però aquest valor queda limitat a les matèries que no hagin estat modificades pel Codi civil català o per altres lleis, tal com estableix l'article 111-2.2 del CCCat. Per tant solament formen part d'aquesta tradició les sentències civils, no les de la Sala Contenciosa Administrativa ni les relatives a divorci. I també cal discriminar en les civils, perquè algunes institucions resoltes en la jurisprudència cassacional han estat objecte de reformes i canvis profunds, com ara les relatives a la successió intestada.

La segona pregunta es refereix a la qualificació d'aquesta jurisprudència a l'efecte del recurs de cassació. A més de la limitació que s'ha fet palesa abans, cal entendre que l'article 111-2.2 del CCCat queda inclòs en el paràgraf 3.2 de l'article 477 de la LEC, quan diu que pel que fa als recursos de cassació que s'han de presentar davant els tribunals superiors de Justícia, «[...] s'entendrà que també existeix un interès cassacional quan la sentència recorreguda s'oposi a la doctrina jurisprudencial[...]». S'ha d'entendre inclosa la doctrina de les sentències del Tribunal de Cassació perquè l'article 111-2.2 *in fine* atribueix el paper de «doctrina jurisprudencial» a la del Tribunal de Cassació. Sempre, però, amb els límits referits al fet que les institucions que s'hi regulin estiguin vigents.

Conclusió

Potser no s'ha donat al Tribunal de Cassació de la Generalitat republicana la importància que realment es mereix. La qualitat de les sentències resulta remarcable, però potser és cert que els seus magistrats estaven més preocupats per establir les bases d'un dret mancat de fons de producció des del 1715 que per atendre els problemes socials de tota mena que es presenten habitualment

en els tribunals. Això planteja els grans problemes teòrics sobre el valor de les decisions jurisprudencials que no escau tractar aquí. Si el Tribunal hagués pogut actuar en una època més tranquil·la, possiblement hauria replantejat la seva metodologia, que penso que era l'única possible en aquell moment des del punt de vista del dret civil català.

El dret civil català ha tingut la sort de gaudir de defensors d'una gran categoria. Els juristes catalans, acostumats a haver d'estudiar els problemes de la vida real a partir de punts de vista comparatius, han resultat molt bons jutges, molt bons registradors de la propietat o molt bons notaris. Aquest és el cas de l'amic Puig Salellas, a qui està dedicat aquest article.